

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.18>

ПРИНЦИП ВЗАЄМНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ І ЗАСУДЖЕНОГО В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Пилипенко Д.О.,
декан факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
dima82@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

Пилипенко Д.О. Принцип взаємної відповідальності держави і засудженого в кримінально-виконавчому праві України.

Статтю присвячено визначенню сутності принципу взаємної відповідальності держави і засудженого в кримінально-виконавчому праві України. Проаналізовано позиції науковців стосовно вказаного принципу. Зосереджено увагу на імперативному методі як загальновизнаному серед науковців щодо визначення змісту принципу взаємної відповідальності держави і засудженого. Наголошено на тому, що імперативний метод здебільшого тяжіє до сфери регулювання практичної діяльності співробітників кримінально-виконавчої служби, аніж до визначення взаємності відповідальності як правової засади. Зазначено, що цей принцип належить до категорії галузевих та характеризується тлумаченням відповідальності у його структурі у широкому сенсі. Така відповідальність характеризується негативним й позитивним елементами. Негативний елемент в такій конструкції стосується особи засудженого у контексті визначення характеру його відповідальності за скоєний злочин. Позитивний елемент стосується як особи засудженого так й представників кримінально-виконавчої служби. Позитивність відповідальності характеризується заохочувально-превентивною конструкцією своєї будови. Заохочувальна складова відображається у нормах кримінально-виконавчого права, які у позитивному контексті фіксують наслідки поведінки осіб, які відбувають покарання, а рівно й діяльності працівників кримінально-виконавчої служби. Превентивна складова відображається у визначенні у межах права нормативних конструкцій, які здійснюють попереджальний й стримуючий вплив як на засуджених так й працівників установ виконання покарань у контексті дотримання ними норм вітчизняного законодавства. Фактор взаємності у визначенні вказаного галузевого принципу жодним чином не свідчить про буквальну відповідальність засудженого перед представниками держави у особі працівників кримінально-виконавчої служби та навпаки. Взаємність означає в невідворотність відповідальності перед державою як з боку представників кримінально-виконавчої служби так й засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань.

Ключові слова: елементи юридичної відповідальності, негативний елемент відповідальності, позитивний елемент відповідальності, заохочувально-превентивна конструкція, фактор взаємності.

Pylypenko D. The principle of mutual responsibility of the state and the convicted in criminal and executive law of Ukraine.

The article is devoted to defining the essence of the principle of mutual responsibility of the state and the convicted person in the criminal and executive law of Ukraine. The positions of scientists in relation to this principle are analyzed. Attention is focused on the imperative method as generally recognized among scientists for determining the content of the principle of mutual responsibility of the state and the convicted. It is emphasized that the imperative method mostly gravitates to the sphere of regulation of the practical activities of the employees of the criminal enforcement service, rather than to the definition of mutual responsibility as a legal basis. It is noted that this principle belongs to the category of sectoral and is characterized by the interpretation of responsibility in its structure in a broad sense. Such responsibility is characterized by negative and positive elements. The negative element in such a construction concerns the person of the

convicted person in the context of determining the nature of his responsibility for the committed crime. The positive element concerns both the convicted person and the representatives of the criminal enforcement service. The positivity of responsibility is characterized by the encouraging and preventive structure of its structure. The incentive component is reflected in the norms of criminal enforcement law, which in a positive context record the consequences of the behavior of persons serving a sentence, as well as the activities of employees of the criminal enforcement service. The preventive component is reflected in the definition within the law of regulatory constructions that have a preventive and deterrent effect on both convicts and employees of penal institutions in the context of their compliance with the norms of domestic legislation. The factor of reciprocity in the determination of the specified branch principle in no way indicates the literal responsibility of the convicted before the representatives of the state in the person of the employees of the criminal enforcement service and vice versa. Reciprocity means the inevitability of responsibility before the state both on the part of the representatives of the criminal enforcement service and convicts who are serving their sentences in penal institutions.

Key words: elements of legal responsibility, negative element of responsibility, positive element of responsibility, incentive-preventive construction, reciprocity factor.

Постановка проблеми. Оптимізація внутрішньодержавної правової сфери галузевого регулювання є доволі кропітким процесом. Одним з ключових напрямів вказаного є коректне визначення та належне сприйняття сутності принципів, які є основою нормативного визначення галузевого права. Зазначене в повній мірі стосується всіх категорій правових засад, які визначені як законодавцем так й практичними особливостями реалій їх існування й реалізації. Зазначене є цілком актуальним для галузі кримінально-виконавчого права та її принципів. Враховуючи специфіку предмету правовідносин врегульованих галуззю кримінально-виконавчого права, одну з ключових ролей серед його засад відіграє принцип взаємної відповідальності держави і засудженого. На даний час, попри нормативне визначення цієї засади в змісті КВК України, вона досі залишається однією з найбільш дискусійних серед науковців.

Стан опрацювання проблематики. Питання, пов'язані з визначенням принципу взаємної відповідальності держави і засудженого в кримінально-виконавчому праві досліджувалися такими науковцями як, К.А. Автухов, І.Г. Богатирьов, А.П. Гель, О.М. Джужа, О.М. Литвинов, С.В. Лосич, К.Б. Марисюк, Є.С. Назимко, А.Х. Степанюк, О.О. Шкута, І.С. Яковець та ін.

Метою статті є визначення сутності й змісту принципу взаємної відповідальності держави і засудженого у кримінально-виконавчому праві України з урахуванням наявних наукових поглядів з цього питання. Зазначене здійснюється з метою вироблення сталої теоретичної позиції щодо єдиного сприйняття принципу взаємної відповідальності держави і засудженого у кримінально-виконавчому праві України.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розпочати детальний розгляд цього принципу необхідно зазначити, що ця засада за своєю сутністю є однією з найбільш дискусійних в системі принципів кримінально-виконавчого права України. Дискусійний характер цього принципу пов'язаний з багатьма факторами, починаючи від його значення й сутності до, взагалі, сприйняття як правової засади. Детальніше ці «характерні складові» вказаного принципу розглядатимуться далі. На початку слід зазначити, що законодавець визначив своє ставлення до актуальності принципу взаємної відповідальності держави та засудженого, закріпивши цю засаду у ст. 5 КВК. Отже слушність вказаного принципу для системи кримінально-виконавчих правовідносин є законодавчо затвердженою та забігаючи наперед слід наголосити, що такий крок законодавця є цілком правильним.

Однак така точка зору також не є загальноприйнятною. Так, авторський колектив підручника «Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини», за загальною редакцією О.М. Литвинова та А.Х. Степанюка відстоюють протилежну позицію щодо вказаного принципу. Зокрема науковці наголошують, що необхідно звернути увагу на той факт, що наведений законодавцем у ст. 5 КВК України перелік принципів кримінально-виконавчого законодавства викликає багато запитань у науковців і є неспірним. Автори підручника також наголошують, що є незрозумілим як саме може реалізуватися принцип «взаємної відповідальності держави і засудженого» у рамках кримінальної відповідальності, котра є застосуванням державного примусу органами та установами виконання покарань і виражається в обмеженні прав та свобод засудженого [1, с. 45].

Вказана позиція поважних науковців є доволі цікавою та показовою. Це відображається в тому, що вона оснований на декількох ключових елементах. По-перше, наявність кримінальної відповідаль-

ності як різновиду відповідальності, яку несуть засуджені особи. По-друге, реалізований посадовими особами кримінально-виконавчої служби державний примус, що відображається в обмеженні правосуб'єктності осіб, які відбувають покарання. Така складова у вигляді «елементної бінарності», на думку вчених робить неможливим реалізацію вказаного принципу в межах кримінально-виконавчого права, оскільки за таких умов вести мову про «взаємність відповідальності» не доводиться. Така позиція є цілком актуальною у випадку сприйняття змістовного значення категорії «відповідальність» у парадигмі «особа-злочин-покарання». Однак таке сприйняття відповідальності не є оптимальним в сучасних умовах, оскільки вказана парадигма відображає лише так звану «негативну відповідальність».

Негативна, ретроспективна, чи охоронна відповідальність, передбачає покарання за злочини, за невиконання чинного законодавства [2, с. 35]. О.І. Цибулівська з цього питання зазначає, що у юриспруденції поняття відповідальності використовується для означення негативних наслідків для особи чи організації, що здійснили протиправний вчинок. Тому й відповідальність може бути тільки негативною чи ретроспективною» [3, с. 17]. Беручи за основу таку концепцію відповідальності К.А. Автухов зазначає, що принцип взаємної відповідальності держави і засудженого є найбільш суперечливим принципом, оскільки покарання являє собою форму державного примусу, в кримінально-виконавчому праві застосовується переважно імперативний метод, що припускає нерівність суб'єктів виконання й відбування покарання. Цей принцип можна визначити таким чином: особа, притягнута до кримінальної відповідальності, зобов'язана підкоряти свою поведінку правообмеженням, що відбивають зміст покарання, а адміністрація органів та УВП так само «взаємно» зобов'язана підкоряти свою діяльність правам і інтересам засудженого [4, с. 13]. Ідентичної позиції щодо вказаної засади, зокрема, стосовно відокремлення ключового значення імперативності та, відповідно, породженої нею нерівності представників держави та засудженого дотримується О.О. Шкута [5, с. 83] та автори науково-практичного коментаря до КВК України, які додатково наголошують, що у найзагальнішому вигляді вказаний принцип можна визначити так: особа, притягнута до кримінальної відповідальності, зобов'язана підпорядковувати свою поведінку правообмеженням, що відбивають зміст покарання, а адміністрація органів та установ виконання покарань так само «взаємно» зобов'язана підкоряти свою діяльність правам та інтересам засудженого [6, с. 24].

Отже визначення сутності кримінальної відповідальності з точки зору аспекту негативності відповідно як наслідок підштовхує до сприйняття відповідальності як явища, що засновано на імперативності, а отже нерівності суб'єктів, які залучені до таких правовідносин. Така модель сприйняття відповідальності не є переконливою з декількох причин. Перш за все, наголос на імперативності як ключового рушійного елемента не є чимось екстраординарним в цьому випадку, а цілком закономірним відображенням сутності публічно-правових відносин сфери кримінальної юстиції.

Це відображається у специфіці внутрішньої адміністративної побудови системи органів й установ кримінально-виконавчої служби, що передбачає вертикальну ієрархічність підкорення й підзвітності нижчих за рангом посадових осіб, вищестоящим. Також це відображається у внутрішній специфіці повноважень посадових осіб органів й установ виконання покарань та одночасного визначення прав й обов'язків осіб, які відбувають покарання. Таке структурне співвідношення дійсно демонструє домінуючу моделі «наказ-підкорення», тобто наявність імперативного методу, у контексті співвідношення правових статусів представників адміністрації установ виконання покарань та засуджених, які перебувають у цих закладах кримінально-виконавчої служби. Але ж знов таки, імперативний метод відображає собою саме зміст та характер саме професійної діяльності уповноважених суб'єктів. При цьому, цей метод немає жодного відношення до існування в структурі правовідносин такої категорії як «відповідальність», враховуючи фактор її взаємності. Адже відповідальність, принаймні у контексті негативного, ретроспективного її сприйняття, передбачає можливість й здатність нести відповідальність за діяння (дії/бездіяльність), тобто наявність фактичної деліктоздатності в структурі правових статусів осіб, які відбувають покарання. Тому «взаємність» у такому контексті передбачає не буквальну рівність відповідальності, а фактичну наявність можливості та здатності відповідати за вчинені діяння (деліктоздатність) відповідно до своїх правових статусів. Тому категорія «взаємність» у контексті визначення відповідальності учасників кримінально-виконавчих правовідносин жодним чином не тяжіє до категорії «рівність» у сенсі буквального, дослівного її сприйняття.

Однобічне ототожнення категорії «відповідальність» виключно із особою, яка відбуває покарання є відлунням історичного періоду нашої держави за якого беззаперечна доміююча держава відображалась буквально в усіх внутрішньодержавних сферах, враховуючи систему кримінальної юстиції – це

період знаходження України у складі тоталітарного штучного утворення під назвою СРСР. У цьому сенсі цілком виваженою є позиція Н.В. Іванчук, яка наголошує, що у демократичних державах розробляються й постійно вдосконалюються механізми захисту інтересів як особи, так і держави, інститут їх взаємної відповідальності. У тоталітарній державі – навпаки, досконально розроблені механізми відповідальності особи перед державою, проте зворотній механізм – відповідальності держави перед особою – навіть не передбачений [2, с. 12].

Таке переосмислення відбувається та у подальшому має здійснюватись із обов'язковим врахуванням фактору «взаємності» тобто створенням, дієвої реалізації та подальшого вдосконалення правових механізмів, які одночасно є актуальними як для держави та її представників, так й фізичних (юридичних) осіб. З цього приводу О.І. Ореховський слушно наголошує, що обмежувати юридичну відповідальність ретроспективним (негативним) аспектом означає істотно применшувати ті основні функції та завдання, які ставляться перед нею, на його думку, недооцінка перспективного аспекту юридичної відповідальності в теорії права негативно позначиться не тільки на практиці правового виховання, а й на всій системі правозастосовної і правоохоронної діяльності державних органів [7, с. 144]. У сучасній юридичній літературі визначено два аспекти сприйняття юридичної відповідальності: негативний (ретроспективний), що передбачає застосування санкцій за неправомірні діяння та позитивний (перспективний), що передбачає певне заохочення за суспільно-корисне діяння [8, с. 3]. Позитивна юридична відповідальність розглядається як вид юридичної відповідальності, який є відповідною реакцією держави та суспільства на соціально-корисне правомірне діяння особи у вигляді застосування різних засобів правового заохочення: особистого характеру (подяка, присвоєння почесного звання тощо); майнового характеру (премія, цінний подарунок тощо); організаційного характеру (підвищення у посаді) [9, с. 295].

Таке «перспективне» сприйняття категорії відповідальність є цілком слушним у контексті належного визначення її в умовах сучасних кримінально-виконавчих правовідносин. Хоча серед науковців є й супротивники цього. Так, А.М. Шульга вважає, що на сьогодні позитивна юридична відповідальність поступово набуває ознак штучної категорії, яка була створена за часів радянської юриспруденції і про яку в сучасній навчальній літературі згадують, як правило, внаслідок силу певної інерції мислення, а не внаслідок об'єктивної необхідності. При цьому науковець окремо підкреслює, що ідея правової позитивної відповідальності поки що не вийшла за межі вузького кола фахівців-теоретиків, не вийшла за межі їх доктринальної правосвідомості. У свою чергу, в буденній правосвідомості ця ідея все ще не знайшла розуміння, поширення [10, с. 58]. З такою точкою зору цілком погоджується Л.І. Каленіченко та зазначає, що для буденної правосвідомості концепція позитивної юридичної відповідальності є незрозумілою, такою, що не має практичної цінності. При цьому автор не заперечує існування такого різновиду відповідальності [11, с. 29].

Слід зазначити, що сприйняття юридичної відповідальності у контексті так званого позитивного змісту є цілком реалістичним та дієвим. Більш того, сучасна модель вітчизняної юриспруденції, враховуючи сферу правовідносин врегульованих галузями права системи кримінальної юстиції, демонструє, що позитивна юридична відповідальність є цілком реальною, а не штучною категорією, як вважають попередні науковці. Більш того, ця категорія вже давно вийшла за межі «буденної правосвідомості» та не лише має практичну цінність, а відіграє при цьому вирішальну роль! На підтвердження своє позиції доцільно навести запропоновану В.М. Кудрявцевим систему елементів позитивної відповідальності. На думку вченого, позитивна відповідальність, по-перше, передбачає правомірну поведінку; по-друге, органічно пов'язана з почуттям обов'язку перед суспільством; по-третє, виступає як сила, що попереджає правопорушення шляхом вироблення навичок і звичок правомірної поведінки; по-четверте, спрямована на запобігання правопорушень загальною превенцією шляхом визначення загрози застосування державного примусу» [12, с. 286]. Вказані елементи цілком ілюструють сутнісну «заохочувально-превентивну конструкцію» позитивної юридичної відповідальності. Вказані елементи в контексті їх сприйняття як заохочувальні доволі змістовно відображені в нормах чинного КВК, у ст.ст. 46, 54, 55, 67, 69, 81, 100, 101, 130, 131, 144 тощо. Вказані кримінально-виконавчі норми відображають собою заохочувальну складову вищевказаної заохочувально-превентивної конструкції, оскільки визначають варіативність позитивного реагування держави на правомірну поведінку та належне виконання засудженими своїх обов'язків, а також забезпечують, як результат, цілком реалістичне отримання засудженими окремих «поліпшень й преференцій» у вигляді зміни умов тримання засуджених, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або умовно-дострокове звільнення від відбу-

вання покарання. При цьому слід зазначити, що така заохочувальна складова є цілком актуальною та дієвою частиною зазначеної конструкції.

Крім заохочувальної, рівнозначно дієвою є й превентивна складова заохочувально-превентивної конструкції позитивної юридичної відповідальності. Два останні елементи в цій системі, які визначені В.М. Кудрявцевим, як вбачається, становлять особливу цікавість, адже доповнюючи загальну картину теоретичного сприйняття позитивної відповідальності, роблять її фактично завершеною. Ці два елементи мають вирішальний вплив й на інші елементи, адже загальна юридична превенція щодо вчинення особами протиправних діянь є суттєвим підґрунтям до формування у членів суспільства навичок правомірної, законслухняної поведінки. У такій моделі метод переконання включає не лише загально виховну роботу щодо правил поведень у суспільстві та поваги прав та інтересів інших його членів. Метод переконання у моделі позитивної відповідальності також включає в себе інформаційне застереження для всіх членів суспільства від можливих протиправних дій з обов'язковим інформуванням про неминучу відповідальність за скоєне. Таке інформування у подальшому трансформується у нагальну демонстрацію негативних наслідків гіпотетичної неправомірної поведінки суб'єктів суспільних правовідносин. В системі кримінальної юстиції яскравим прикладом цього є відкриті судові засідання, де кожен бажаючий може взяти участь у якості вільного слухача та/або ознайомитись з перебігом й наслідками судового розгляду конкретної справи за допомогою мережі Інтернет.

В галузі кримінально-виконавчого права превентивна складова заохочувально-превентивної конструкції не лише є частиною правової дійсності, а й відіграє при цьому вирішальну роль. Так, елементи превенції як відображення позитивної відповідальності мають цілком конкретизовану, нормативну регламентацію. У розділі V Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Мініюсту України від 28.08.2018 № 2823/5 зазначено наступне: Під час перебування в дільниці карантину, діагностики і розподілу засуджені ознайомлюються з порядком і умовами відбування покарання, зі своїми правами та обов'язками, встановленими законодавством України та цими Правилами, проходять інструктаж щодо заходів пожежної безпеки, попереджаються про відповідальність за порушення встановленого порядку відбування покарання в установі виконання покарань, інформуються про передбачені законодавством України підстави для застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї, повідомляються про застосування в установі виконання покарань аудіовізуальних, електронних та інших технічних засобів нагляду і контролю [13]. Таке інформування засуджених та ознайомлення їх зі змістом своїх прав та обов'язків з обов'язковою вказівкою на зміст та характер гіпотетичної дисциплінарної а, подеколи, й кримінальної відповідальності (ст. 391–395 КК) має суттєвий превентивний вплив на осіб, які відбувають покарання.

Отже, враховуючи вищевикладене можна цілком обґрунтовано стверджувати, що в кримінально-виконавчому праві у прикладній конструкції відображення правового статусу засудженого зафіксовано як негативний так й позитивний елементи відповідальності. Однак за для відображення реалістичної картини актуальності принципу взаємної відповідальності держави і засудженого, доцільно визначити зміст юридичної відповідальності в обсязі правосуб'єктності представників держави, тобто посадових осіб кримінально-виконавчої служби. Цілком актуальним є явище, що у змісті юридичної відповідальності в умовах екстраполяції вищевказаної моделі на зміст правового статусу посадових осіб кримінально-виконавчої служби, буде відсутній негативний (ретроспективний) елемент. Проте, наявність позитивного елемента, при цьому у запропонованій авторській заохочувально-превентивній конструкції, є цілком актуальним для правового положення представників держави. У якості прикладу наявної заохочувальної складової слід навести чинне положення Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України (далі - Статут), затвердженого законом України від 22 лютого 2006 року № 3460-IV. Необхідно зазначити, що дія цього Статуту поширюється, у тому числі, на осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України. Цей Статут визначає сутність службової дисципліни, обов'язки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України стосовно її дотримання, види заохочень та дисциплінарних стягнень, порядок і права начальників щодо їх застосування, а також порядок оскарження дисциплінарних стягнень [14].

Розділ III зазначеного Статуту визначає види заохочень та порядок їх застосування до представників кримінально-виконавчої служби. Зміст цього розділу цілком корелюється із заохочувальним елементом конструкції позитивної відповідальності, оскільки закріплює механізм позитивного оцінювання професійної діяльності працівників органів й установ виконання покарань з боку вищестоящого керівництва. Тим самим такий правовий механізм цілком спонукає представників кримінально-виконавчої служби до сумлінного й належного виконання своїх професійних обов'язків. При цьому, у

згаданому Статуті міститься Розділ IV, який у свою чергу визначає види дисциплінарних стягнень та порядок їх накладення на працівників кримінально-виконавчої служби за умов порушення ними службової дисципліни. Правові норми, які закріплені в цьому Розділі цілком відповідають превентивній складовій заохочувально-превентивної конструкції позитивної відповідальності. Наявні у вказаному розділі норми формують певний попереджальний, стримуючий механізм, який убезпечує сферу кримінально-виконавчих правовідносин від можливого вчинення посадових деліктів представниками держави у особі представників кримінально-виконавчої служби.

Слід зазначити, що за цих умов острах гіпотетичного дисциплінарного покарання не є єдиним в цьому випадку. До таких стримуючих факторів також можна віднести наявні в чинному законодавстві інші механізми можливої відповідальності представників органів й установ виконання покарань, у тому числі кримінальної відповідальності. Наприклад, цілком у зміст парадигми превентивної складової укладається наявний в чинному КК Розділ XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [15]. Суб'єктом вчинення окремих з вказаних злочинних дій, за певних умов, цілком можуть бути й працівники органів й установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, як представники правоохоронних органів.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що принцип взаємної відповідальності держави і засудженого є цілком слушним й актуальним для чинної галузі кримінально-виконавчого права. Ця засада у жодному разі не є «правовою химерою», а є вочевидь конкретизованою та відображеною нормами чинного законодавства. Цей принцип цілком демонструє наявність та дієвість у вітчизняній правовій системі правового механізму взаємної відповідальності засудженої особи з одного боку та представників держави в особі співробітників кримінально-виконавчої служби – з іншого. При цьому фактор «взаємності» жодним чином не потребує буквального тлумачення, а саме визначення такої відповідальності як обопільної, тобто одного перед іншим. За цих умов «взаємність» означатиме те, що й засуджена особа, а рівно й представники кримінально-виконавчої служби взаємно та рівноцінно мають нести тягар дотримання норм чинного законодавства відповідно до обсягу їх правосуб'єктності, а також в рівній мірі нести відповідальність перед державою за скоєні протиправні діяння відповідно до їх правового статусу. Отже принцип взаємної відповідальності держави і засудженого є галузевою засадою, яка регламентує собою невідворотність відповідальності перед державою як з боку представників кримінально-виконавчої служби так й засуджених, які відб-увають покарання в установах зазначеної служби.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини: підручник / О.М. Литвинов та ін. Київ: Дакор, 2015. 632 с.
2. Іванчук Н.В. Взаємна відповідальність особи і держави в контексті розбудови сучасної української держави: дис. .... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 185 с.
3. Цибуливанская О.И. Еще раз о принципе “не запрещено законом, разрешено”. Правоведение, 1999. № 3. С. 14–32.
4. Автухов К.А. Кримінально-виконавче право : навчальний посібник. Харків: Право, 2016. 158 с.
5. Шкута О.О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України: дис. .... докт. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 480 с.
6. Степанюк А.Х., Яковець І.С. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар. Харків: ТОВ “Одіссей”, 2005. 560 с.
7. Ореховский А.И. Ответственность и ее социальная природа (методологический аспект). Томск : Изд-во Томск, ун-та, 1978. С. 144-145/
8. Оніщенко Н.М. Юридична відповідальність: теоретичний аналіз та практичні виміри. Держава і право. Юридичні і політичні науки, 2008. № 42. С. 3–11.
9. Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс / заг. ред. Ю.Н. Оборотов. Одесса : Фенікс, 2011. 436 с.
10. Шульга А.М. Юридично значуща поведінка: «негативна» і «позитивна» відповідальність. Право і Безпека, 2012. № 1 (43). С. 55–58.
11. Каленіченко Л.І. Сучасне розуміння сутності юридичної відповідальності в правовій думці. Право і безпека, 2015. № 3 (58). С. 26–31.
12. Кудрявцев В.Н. Закон, поступок, ответственность. Москва: Наука, 1986. 448 с.

13. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.
14. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : Закон України від 22.02.2006 № 3460-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-15#Text>.
15. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.